

Förstudie inom allergiområdet

Regeringsuppdrag att genomföra en förstudie för att utveckla det förbyggande arbetet inom allergiområdet samt att främja en mer jämlik vård inom området.

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

Artikelnummer 2023-9-8685

Publicerad www.socialstyrelsen.se, september 2023

Förord

Den 25 augusti 2022 gav regeringen Socialstyrelsen och Livsmedelsverket i uppdrag att genomföra en förstudie för att utveckla det förebyggande arbetet inom allergiområdet, samt för att främja en jämlik vård inom området.

Vidare skulle Livsmedelsverket identifiera vilka utvecklingsområden det finns gällande myndighetens arbete med säkra livsmedel.

I denna rapport sammanfattas behov av ny kunskap och ytterligare åtgärder som myndigheterna har tagit fram utifrån sina respektive ansvarsområden samt den del som genomförts tillsammans. Denna gemensamma förstudie riktar sig till beslutsfattare på nationell, regional och kommunal nivå samt till professions- och patientorganisationer samt intresseorganisationer verksamma i frågor som berör matallergi.

Socialstyrelsen och Livsmedelsverket vill tacka berörda myndigheter, nationella patient-, professions-, och branschorganisationer, vetenskapliga råd samt det nationella programområdet för lung- och allergisjukdomar (NPO) och insatsområdet för matallergi (NAG) som bidragit till arbetet.

Projektledare från Socialstyrelsen har varit Marianne Aggestam och ansvariga enhetschefer har varit Stina Hovmöller och Eva Wallin.

Projektledare från Livsmedelsverket har varit Ylva Sjögren Bolin och ansvarig chef har varit Britta Ekman.

Olivia Wigzell
Generaldirektör, Socialstyrelsen

Annica Sohlström
Generaldirektör, Livsmedelsverket

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
Inledning	9
Omfattning och avgränsningar.....	10
Socialstyrelsens behovs- och problemanalys	11
Förekomst av personer som vårdats för matallergi under åren 2011– 2021	11
Behov och nuläge av nationella kunskapsstöd	12
Livsmedelsverkets analys av förebyggande arbete inom allergiområdet 14	
Behov, nuläge och utvecklingsområden gällande säkra livsmedel.....	14
Kännedom om rådet om introduktion av allergena livsmedel.....	16
Samrådsmöten med Folkhälsomyndigheten	18
Behov av ny kunskap och åtgärder inom allergiområdet	19
Gemensamt förslag från Livsmedelsverket och Socialstyrelsen som berör behov av samordning	19
Socialstyrelsens förslag som berör behov av ny kunskap.....	20
Livsmedelsverkets förslag som berör säkra livsmedel och förebyggande arbete inom allergiområdet.....	23
Slutsatser	28
Om matallergi	29
Utmaningar för patienter med matallergi samt samhällskostnader	30
Att främja hälsosamma matvanor och introduktion av allergena livsmedel.....	31
Hälsofrämjande och sjukdomsförebyggande insatser inom hälso- och sjukvården och vård vid matallergi	32
Bilaga 1 - Tidigare regeringsuppdrag och samråd.....	34
Bilaga 2 - Patientresa	35

Sammanfattning

Den 25 augusti 2022 gav regeringen Socialstyrelsen och Livsmedelsverket i uppdrag att genomföra en förstudie för att utveckla det förebyggande arbetet inom allergiområdet, samt för att kunna främja en jämlik vård inom området.

Socialstyrelsen har inom ramen för uppdraget analyserat vilka behov av nya kunskapsstöd som finns och ytterligare åtgärder som behöver tas fram inom området vård vid matallergi. Det kan vara nationella kunskapsstöd som riktar sig till professionen, patienter eller beslutsfattare vid prioritering inom hälso- och sjukvården men även hur vården bör samordna sig med andra aktörer så som elevhälsan och skolorna.

Livsmedelsverket har inom ramen för uppdraget analyserat det behov personer med allergi och celiaki har av säkra livsmedel som en del i en ändamålsenlig kostbehandling. Vidare har myndigheten beskrivit nuläget och utvecklingsområden gällande säkra livsmedel vid allergi och celiaki. Dessutom har Livsmedelsverket sammanställt information om hur känt rådet om introduktion av allergena livsmedel är bland föräldrar och personal inom barnhälsovården.

Socialstyrelsen och Livsmedelsverket har identifierat behov av ny kunskap och ytterligare åtgärder för hur det förebyggande arbetet, som även inkluderar säkra livsmedel inom allergiområdet kan utvecklas. Förslagen berör även hur en mer jämlik vård kan främjas inom området. Myndigheterna presenterar ett gemensamt förslag för att förbättra samordning och främja helheten med det förebyggande arbetet, inklusive säkra livsmedel, och jämlik vård inom allergiområdet. Det ges även förslag till åtgärder som grundar sig i behov av nya vetenskapliga underlag, nationella kunskapsstöd och andra åtgärder inom respektive myndighets ansvarsområde. Uppdraget slutredovisas den 1 september 2023.

Gemensamt förslag från Livsmedelsverket och Socialstyrelsen som berör behov av samordning

1. Att ta fram en nationell plan eller nationell strategi som identifierar områden som behöver samordnas och där olika myndigheters ansvar tydliggörs. Gemensamma övergripande mål behöver formuleras som främjar helheten och omfattar det förebyggande arbetet inklusive säkra livsmedel och jämlik vård inom allergiområdet. I arbetet med att ta fram en sådan nationell plan eller strategi behöver myndigheterna ta hänsyn till de underlag som tagits fram inom denna förstudie. Regeringen behöver tillgodose fördelning av resurser för genomförandet. De myndigheter och aktörer som är berörda finns både inom vård- och livsmedelskedjan samt inom skolan.

Socialstyrelsens förslag som berör behov av ny kunskap

2. Att Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) tar fram en systematisk kunskapsöversikt av befintlig evidens samt belyser

eventuella vetenskapliga kunskapsluckor inom området vård vid matallergi, ett kunskapsstöd riktat till professionen.

3. Att Socialstyrelsen utifrån SBU:s kunskapsöversikt tar fram ett kompletterande nationellt kunskapsstöd för hela vårdkedjan, alla vårdnivåer och berörda aktörer med sannolik inriktning utifrån förstudien som stöd för prioriteringar riktat till beslutsfattare som omfattar:
 - God vård inklusive diagnostik för barn och vuxna med både IgE-förmedlad matallergi samt icke IgE-förmedlad matallergi.
 - Förebyggande insatser och god vård vid anafylaxi.
 - Samsjuklighet inom patientpopulationen.

Socialstyrelsen kommer att samordna arbetet med att ta fram detta nationella kunskapsstöd inom den etablerade processen som finns i partnerskapet med regionernas nationella system för kunskapsstyrning av hälso- och sjukvård, Nationellt programområde (NPO) lung- och allergisjukdomar samt arbetsgrupp för matallergi utsedd av programområdet.

Livsmedelsverkets förslag som berör som berör säkra livsmedel och förebyggande arbete inom allergiområdet

Regeringen föreslås tilldela resurser till Livsmedelsverket för följande förslag:

4. Utredda hur kommunikationsinsatser ska utformas för att höja kunskapen hos Livsmedelsverkets berörda målgrupper på bästa sätt.
5. Utöka Livsmedelsverkets förmåga för kontinuerlig vetenskaplig bedömning av allergener samt allergenicitet hos nya livsmedel.
6. Utredda behovet av och förutsättningarna för incidentrapportering av oväntade allergiska reaktioner.
7. Att Livsmedelsverket genomför aktiviteter som leder till en förflyttning utifrån de beskrivna utvecklingsområdena. Dessa aktiviteter åskådliggörs av Livsmedelsverket i en strategisk plan.
8. Främja introduktion av allergena livsmedel utifrån aktuell kunskap.

De båda myndigheterna är övertygade om att ett brett angreppssätt, och de olika föreslagna åtgärderna inom vård- och livsmedelskedjan, krävs för att färre ska drabbas av allergiska besvär och för att fler ska kunna leva ett gott liv trots matallergi.

Inledning

Den 25 augusti 2022 gav regeringen Socialstyrelsen och Livsmedelsverket i uppdrag att genomföra en förstudie för att utveckla det förebyggande arbetet inom allergiområdet, samt för att kunna främja en jämlik vård inom området. I förstudien ska myndigheterna bedöma om det finns behov av ny kunskap och ytterligare åtgärder inom respektive myndighets ansvarsområde samt hur samordning mellan berörda myndigheter och andra aktörer behöver ske. Vidare skulle Livsmedelsverket identifiera vilka utvecklingsområden det finns gällande myndighetens arbete med säkra livsmedel.

Båda myndigheterna valde att avgränsa uppdraget till framförallt matallergi vilket ytterligare beskrivs under ”Omfattning och avgränsningar”.

Uppdraget innefattade även samrådsmöten med olika myndigheter och aktörer. Myndigheterna har tillsammans haft samrådsmöten med Folkhälsomyndigheten, för att inhämta information om behov av ytterligare samordning mellan berörda myndigheter och övriga aktörer kring frågor som berör patienten och konsumentens behov vid matallergier samt hur hälsoläget gällande matallergi kan följas. Dessutom har myndigheterna haft gemensamma samrådsmöten med det nationella programområdet för lung- och allergisjukdomar (NPO) inklusive arbetsgruppen för matallergi (NAG).

Därutöver har myndigheterna, var för sig, haft samrådsmöten och/eller dialogmöten med aktörer inom respektive myndighets ansvarsområde såsom vetenskapliga råd samt nationella patient-, professions-, och branschorganisationer.

Bristande tillgång till såväl rätt diagnos som individanpassad behandling liksom bristande tillgång till säker mat vid matallergi innebär allvarliga risker, minskat välbefinnande och onödiga samhällskostnader. Uppdraget angränsar till flera mål inom Agenda 2030 samt Folkhälsomålen vilket förtydligas nedan.

Folkhälsomålen

Det övergripande målet för folkhälsopolitiken är att skapa samhälleliga förutsättningar för en god och jämlik hälsa i hela befolkningen och sluta de påverkbara hälsoklyftorna inom en generation.

Mål 1: Det tidiga livets villkor

Mål 3: Arbete, arbetsförhållanden och arbetsmiljö

Mål 8: En jämlik och hälsofrämjande hälso- och sjukvård

Agenda 2030

Mål 2: Ingen hunger

Mål 3: God hälsa och välbefinnande

Mål 5: Jämställdhet

Mål 10: Minskad ojämlikhet

Mål 12: Hållbar konsumtion och produktion

Mål 16: Fredliga och inkluderande samhällen

I den här rapporten *Förstudie inom allergiområdet* redovisar myndigheterna en sammanfattning av de viktigaste resultaten och förslagen från båda myndigheterna.

I Socialstyrelsens delrapport *Behovs- och problemanalys om god vård inom området matallergi* redovisar Socialstyrelsens en fördjupad redovisning av resultaten.

Livsmedelsverket redovisar bakgrund och utvecklingsområden i särskilda delrapporter.

- Livsmedelsverket. Sjögren Bolin Y, Lindeberg I. 2023. *Säkra livsmedel vid allergi och celiaki – behov och utvecklingsområden*. Livsmedelsverkets PM. Uppsala.
- Livsmedelsverket. Yousef, N. 2023. *Rapportering av matförgiftningar till Livsmedelsverket*. Livsmedelsverkets PM. Uppsala.
- Livsmedelsverkets underlag dnr 2022/03261. *Introduktion av livsmedel – Livsmedelsverkets råd samt hur de följs*.

Omfattning och avgränsningar

I regeringsuppdraget lyfts framför allt den födoämnesrelaterade allergin och annan överkänslighet mot mat och att den kan få mycket allvarliga konsekvenser som kan kräva akutbehandling inom sjukvården. Bristande tillgång till såväl rätt diagnos som individanpassad behandling liksom bristande information om säker mat innebär allvarliga risker för den enskilde, ett minskat välbefinnande och i det större perspektivet även onödiga samhällskostnader. Uppdraget har avgränsats till området matallergi eftersom det betonas särskilt i regeringsuppdraget.

Livsmedelsverket inkluderar även celiaki i delen om säker mat.

Socialstyrelsens behovs- och problemanalys

Socialstyrelsen har genomfört en behovs- och problemanalys med en del som berör deskriptiva analyser.

För att inhämta information om förekomst av vård vid matallergi samt förekomst av vård och dödsfall vid anafylaktisk chock orsakad av ogynnsam reaktion mot födoämne (anafylaxi, födoämne) genomfördes deskriptiva analyser baserade på Socialstyrelsens patientregister, läkemedelsregister samt dödsorsaksregistret.

Studiepopulationerna baserades på data från patientregistret 2011–2021 för personer med minst ett vårdtillfälle inom slutenvård och/eller minst ett specialistbesök inom specialiserad öppenvård med ICD-10 med huvud- och bidiagnoser med matallergi respektive anafylaktisk chock orsakad av ogynnsam reaktion mot födoämne. Multipel dödsorsak i anafylaktisk chock orsakad av reaktion mot födoämne har hämtats från dödsorsaksregistret 2011–2021.

Socialstyrelsen har även genomfört dialogmöten med det nationella programområdet för lung- och allergisjukdomar (NPO) och insatsområdet för matallergi via regionernas kunskapsstyrning av hälso- och sjukvården, Socialstyrelsens vetenskapliga råd samt med nationella patient- och professionsorganisationer. Problem och behov inom området matallergi har samlats in genom dialog utifrån predefinierade frågeställningar.

Det nationella kunskapsstöd som finns idag för vård vid matallergi är *Personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Matallergi, IgE-förmedlad*. En korrekt diagnostisering av IgE-förmedlad matallergi innebär att allergiska symtom mot livsmedel behöver framgå i patientens sjukhistorik och förekomst av IgE-antikroppar mot samma livsmedel påvisas. Det finns flera diagnoser som kan ge liknande symtom som vid IgE-förmedlad matallergi. För att undvika överdiagnostik av matallergi har vårdförloppet identifierat att patienter med andra diagnoser bör omhändertas utanför vårdförloppet.¹

Nedan redovisas en sammanfattning av Socialstyrelsens delrapport *Behovs- och problemanalys om god vård inom området matallergi*.

Förekomst av personer som vårdats för matallergi under åren 2011–2021

Några resultat i korthet redovisas nedan av personer som vårdats för matallergi.

- Förekomsten av vård var vanligast bland barn 0–17 år och allra vanligast bland de yngsta barnen (0–2 år)

¹ Personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Matallergi, IgE-förmedlad. 2023. Nationellt programområde lung- och allergisjukdomar.

- Bland vuxna var förekomsten av vård för matallergi mycket mer ovanligt jämfört med barn 0–17 år och bland vuxna var det vanligast bland unga vuxna i åldern 18–29 år.
- Fler män/pojkar vårdades med dessa diagnoser jämfört med kvinnor/flickor.
- Under 2021 vårdades totalt 24 000 personer vilket nästan är en dubbling jämfört med 12 000 personer som vårdades med matallergi år 2011.
- Den vanligaste typen av matallergi under 2021 var jordnöt- och nötallergi.
- Förekomsten av personer som vårdats med anafylaxi p.g.a. födoämne har huvudsakligen varit oförändrad det senaste decenniet och varierade mellan ca 6–7 personer per 100 000 invånare under åren 2011–2021.
- Det var vanligast med anafylaxi bland barn och unga i åldrarna 0–17 år samt bland personer i åldrarna 18–29 år.
- Dödsfall vid anafylaxi p.g.a. födoämne förekom i mycket liten omfattning.

Socialstyrelsen har även i de deskriptiva analyserna undersökt indikatorer som finns i vårdförloppet, som beskrivs närmare i Socialstyrelsens delrapport *Behovs- och problemanalys om god vård inom området matallergi*.

Behov och nuläge av nationella kunskapsstöd

I behovs- och problemanalysen har befintliga nationella kunskapsstöd kartlagts för att bedöma om det finns behov av ny kunskap eller ytterligare åtgärder, dvs. kunskapsstöd som berör hälso- och sjukvården och som även berör övriga allergier men som har relevans för vård vid matallergi. Regionala vårdprogram och riktlinjer har inte ingått i kartläggningen.

Merparten av de befintliga nationella kunskapsstöden har kartlagts under våren 2023 och har en klinisk inriktning inom vården. Det finns inte något nationellt kunskapsstöd som riktar sig till beslutsfattare på övergripande nivå inom området matallergi.

Socialstyrelsen genomförde dialogmöten inom uppdraget med följande aktörer. Regionernas kunskapsstyrningsorganisation (NPO), nationella patient- och professionsorganisationer och med några av Socialstyrelsens vetenskapliga råd med sakkunskap inom området. Nedan ges en kort sammanfattning av de viktigaste synpunkter som framkom i flera av dialogerna. För mer information om metod och genomförd informationsinhämtning, se Socialstyrelsens delrapport.

Kartläggningen av befintliga nationella kunskapsstöd inom hälso- och sjukvården visade att:

- Merparten av befintliga nationella kunskapsstöden inom området matallergi är kunskapsstöd som har en klinisk inriktning i vårdens arbete och de är inte heltäckande för alla vårdnivåer.
- Det finns inte något nationellt kunskapsstöd som riktar sig till beslutsfattare på övergripande nivå inom hälso- och sjukvården inom området matallergi.

I dialogerna framkom att det finns behov av att fler nationella kunskapsstöd tas fram inom följande områden;

- a) Professionsnära kunskapsstöd som täcker in flera delar och nivåer inom vården, samt till målgrupper inom skolan dvs. kunskapsstöd riktade till professionsgrupper både inom vården och inom skolan.
- b) Kunskapsstöd riktade till beslutsfattare.
- c) Kunskapsstöd som samordnas, uppdateras, implementeras och anpassas till olika målgrupper på ett nytt och samordnat sätt, som involverar flera aktörer och stäcker sig utanför det egna ansvarsområdet. Det vill säga på liknande sätt som i Finland, där ett helhetsgrepp tagits inom allergiområdet.
- d) Förbättrad uppföljning av insatser inom allergiområdet behövs både avseende allergiska reaktioner i befolkningen samt förekomst av vård vid matallergi inom alla nivåer. Främjandet av att barn med diagnosticerad matallergi ska få en likvärdig kost i skolan behövs också.

Livsmedelsverkets analys av förebyggande arbete inom allergiområdet

Livsmedelsverkets analys av ”det förebyggande arbetet inom allergiområdet” inkluderar:

- Arbete med säkra livsmedel för att förebygga att allergiska konsumenter drabbas av allergiska reaktioner.
- Arbete för att minska risken för utveckling av allergi.
- Arbete för att motverka självdiagnos av allergi.

Livsmedelsverket har utfört analyser inom förstudien i de delar som omfattas av Livsmedelsverkets ansvarsområde nämligen arbete med säkra livsmedel och den eventuella roll introduktion av allergena livsmedel har för att minska risken för utveckling av allergi.

Behov, nuläge och utvecklingsområden gällande säkra livsmedel

Vid IgE-förmedlad allergi och celiaki är kostbehandling den grundläggande behandlingen. De livsmedel som orsakar symtom ska uteslutas ur kosten. Rätt information måste ges om livsmedel och de måste vara säkra med avseende på allergener för att personer med allergi och celiaki ska kunna utesluta det de inte tål.

För att beskriva behovet, nuläget och utvecklingsområden gällande säkra livsmedel vid allergi och celiaki sammanställde Livsmedelsverket information från olika underlag inom detta område. Underlagen utgjordes av vårdprogram, myndighetsinstruktioner, livsmedelslagstiftning, vägledande information, rapporter från kontrollen samt vetenskapliga artiklar. Analysen anges i sin helhet i rapporten ”Säkra livsmedel vid allergi och celiaki – behov och utvecklingsområden”².

Strukturen i arbetet beskrivs i en processmodell (figur 1). Analysens syfte var att komma fram till en beskrivning av de åtgärder (se ”Behov av ny kunskap och åtgärder”) som behövs för att nå det önskade läget om en ändamålsenlig kostbehandling för personer med allergi och celiaki. Fokus har varit på de delar som faller inom Livsmedelsverkets uppdrag.

² Livsmedelsverket. Sjögren Bolin Y, Lindeberg I. 2023. Säkra livsmedel vid allergi och celiaki – behov och utvecklingsområden. Livsmedelsverkets PM. Uppsala.

Figur 1. Processmodell över Livsmedelsverkets arbete

Under arbetes gång genomfördes avstämningar med nedanstående intressenter:

- Konsumentförbunden Astma- och Allergiförbundet samt Celiakiförbundet.
- Nationellt Programområde (NPO) Lung- och allergisjukdomar.
- Kommunala kontrollmyndigheter.
- Branschorganisationerna Livsmedelsföretagen, Livsmedelsgrossisterna, Visita och Svensk Dagligvaruhandel.

Livsmedelsverket har i uppgift att bland annat verka för säkra livsmedel för personer med allergi och celiaki. Livsmedelsverket gör bland annat följande: undersöker livsmedel och matvanor, utför riskvärderingar, utför regelutveckling som även omfattar att ge regeringen stöd i EU-arbete och i andra internationella sammanhang, verkar för en riskbaserad, effektiv och likvärdig livsmedelskontroll, verkar för en hållbar livsmedelskonsumtion samt informerar och vägleder målgrupper om regelverk och annat kunskapsstöd.

Inom ramen för detta regeringsuppdrag har Livsmedelsverket formulerat vad som önskas uppnås, det vill säga det önskade läget för personer med allergi och celiaki:

Personer med allergi och celiaki har tillgång till säker mat och kan lita på informationen om maten så att de kan känna trygghet och matglädje samt få näringsbehovet tillgodosett.

Sammanfattning av brister och utvecklingsområden

Flera utvecklingsområden identifierades för att möjliggöra att det önskade läget nås:

- Informationen till Livsmedelsverkets olika målgrupper behöver ytterligare utvecklas och målgruppsanpassas.
- Det finns brister i företagens efterlevnad av befintlig lagstiftning om allergener vilket delvis kan bero på att information om lagstiftning är svår att ta till sig för vissa företag.
- Det finns brister i allergikers kännedom om information och märkning om allergena ingredienser för att kunna göra trygga livsmedelsval exempelvis i butik och på restaurang.

- Livsmedelsverket saknar den specialiserade kompetens som krävs för att framförallt bedöma allergenitet hos nya livsmedel men även för att göra fördjupade riskvärderingar och ta fram vissa vetenskapliga underlag inom allergiområdet. Riskvärdering är grundläggande för att hanteringen av allergener ska vara riskbaserad.
- Det saknas vetenskapliga kunskapsunderlag om allergi och annan överkänslighet mot animaliska livsmedel och spannmål riktade till yrkesgrupper såsom dietister och måltidschefer.
- Det finns inte tillräcklig lagstiftning för försiktighetsbaserad allergenmärkning. Denna märkning används av företagen för att upplysa konsumenter om oavsiktlig förekomst av allergener. Det finns brister gällande en riskbaserad och likvärdig kontroll. Intressenterna har särskilt lyft att det brister i den händelsestyrda kontrollen och hur kontrollen arbetar med livsmedelsincidenter.

Kännedom om rådet om introduktion av allergena livsmedel

Inom ramen för detta regeringsuppdrag sammanställde³ Livsmedelsverket resultat från följande pågående undersökningar för att utvärdera kännedomen och efterföljandet av rådet om introduktion av allergena livsmedel hos vårdnadshavare och barnhälsovården:

- Riksmaten småbarn - en matvaneundersökning som genomförs i åldrarna 9 månader, 1,5 år och 4 år med datainsamling 2021–2024. Hittills är datainsamlingen slutförd för 4-åringar och data gällande allergi och introduktion i denna åldersgrupp sammanställdes.
- Barnhälsovårdens (BHV) uppfattning om introduktion av ”pyttesmå smakportioner”: På uppdrag av Livsmedelsverket genomförde Ipsos under 2022 en kvalitativ undersökning av hur BHV-sköterskor och BHV-dietister uppfattar konceptet och råden om introduktion av ”pyttesmå smakprover” (Livsmedelsverkets dnr 2022/04516). De delar som hade bäring på BHV-personalens kännedom om Livsmedelsverkets rekommendationer om introduktion av livsmedel sammanställdes.
- Vårdnadshavares uppfattning om introduktion av ”pyttesmå smakportioner”: På uppdrag av Livsmedelsverket genomförde Origo Group 2022 en kvalitativ undersökning bland vårdnadshavare om deras uppfattning om rådet om ”pyttesmå smakprover” (Livsmedelsverkets dnr 2022/04695). De delar som hade bäring på Livsmedelsverkets rekommendationer om introduktion av livsmedel sammanställdes.

³ Livsmedelsverkets underlag dnr 2022/03261. Introduktion av livsmedel – Livsmedelsverkets råd samt hur de följs.

Sammanfattning gällande kännedom om rådet om introduktion av allergena livsmedel

- Undersökningen av vårdnadshavares uppfattning om introduktion av ”pyttesmå smakportioner” visar att 21 procent av föräldrarna undvek att ge sina barn smakprover av vissa livsmedel på grund av rädsla för allergi⁴. De livsmedel som framförallt undveks var nötter, mjölk och ägg följt av honung, fisk/skaldjur och gluten.
- Preliminära data från matvaneundersökningen Riksmaten småbarn visar att drygt 60 procent av 4-åringar födda 2017–2018 inte hade introducerats för jordnötter, soja respektive nötter under sitt första levnadsår. Detta kan delvis bero på att dessa livsmedel är mindre vanliga i kosten, men det kan även bero på att föräldrar undviker livsmedlen på grund av rädsla för allergi eller att de inte känner till råden om att gärna introducera allergena livsmedel under första levnadsåret.
- Livsmedelsverkets egen undersökning från 2022 visar att sjuksköterskor och dietister inom barnhälsovården efterfrågar detaljerad vägledning kring vilka livsmedel som barnen ska smaka på, i vilka mängder och hur ofta.

⁴ Livsmedelsverkets underlag dnr 2022/03261. Introduktion av livsmedel – Livsmedelsverkets råd samt hur de följs.

Samrådsmöten med Folkhälsomyndigheten

Livsmedelsverket och Socialstyrelsen har haft flera samrådsmöten med Folkhälsomyndigheten och under dessa möten har bland annat möjligheter att följa hälsoläget inom allergiområdet diskuterats samt om implementering av olika kunskapsstöd kan samordnas från olika aktörer så att relevanta målgrupper kan nås av information på ett bättre sätt.

Uppföljning av förekomst av allergi i befolkningen är viktig för att följa hälsoläget, identifiera riskfaktorer samt eventuella insatsers/åtgärders effekt. Även diagnos och behandling inom vården är viktigt att följa upp. Det saknas dock idag möjligheter att följa upp matallergier då det saknas ett nationellt kvalitetsregister samt data som omfattar primärvården på nationell nivå. Dessutom finns det behov av att följa allergiska incidenter/oväntade allergiska reaktioner mot livsmedel.

Folkhälsomyndigheten inkluderar vissa enkätfrågor som berör allergi, men inte matallergi, inom ramen för den nationella miljöhälsoenkäten. Enkäten undersöker hur olika miljöfaktorer påverkar hälsan med frågor om miljörelaterade exponeringar, självrapporterade besvär och sjukdomar. Någon etablerad samordning inom området matallergi finns för närvarande inte mellan Socialstyrelsen, Livsmedelsverket och Folkhälsomyndigheten. Dock lämnas inom ramen för detta uppdrag ett gemensamt förslag från Socialstyrelsen och Livsmedelverket angående utökad samordning (se kapitel, Behov av ny kunskap och åtgärder inom allergiområdet).

Behov av ny kunskap och åtgärder inom allergiområdet

Socialstyrelsen och Livsmedelsverket har identifierat ett antal förslag till åtgärder för att utveckla det förebyggande arbetet inom allergiområdet samt främja en mer jämlik vård inom allergiområdet, vilket inkluderar säker mat och vård. Myndigheterna föreslår gemensamt att det finns behov av att samordningen mellan myndigheter och andra aktörer behöver förbättras. Dessutom redovisas ytterligare förslag till åtgärder inom respektive myndighets ansvarsområde.

Gemensamt förslag från Livsmedelsverket och Socialstyrelsen som berör behov av samordning

Det gemensamma förslaget nedan är ett svar på frågan i regeringsuppdraget om hur samordning mellan berörda myndigheter och andra aktörer bör ske.

Förslag 1

Uppdrag att ta fram en nationell plan eller strategi inom allergiområdet som identifierar områden som behöver samordnas och där olika myndigheters ansvar tydliggörs. Gemensamma övergripande mål behöver formuleras som främjar helheten och omfattar det förebyggande arbetet inklusive säkra livsmedel och jämlik vård inom allergiområdet. Detta inkluderar även samordning av nationella kunskapsstöd samt indikatorer som följer upp genomförandet och målen i planen eller strategin. De som ska ansvara för att ta fram en nationell plan eller strategi är myndigheter och aktörer både inom vård- och livsmedelskedjan samt ansvariga för arbetsmiljön inom skolan. Uppdraget behöver därför ställas till ledningen på olika nivåer hos berörda aktörer som huvudmän inom regional och kommunal nivå och inom statliga myndigheter. Samverkan med intresseorganisationer är också viktig. En utgångspunkt är de underlag som tagits fram inom denna förstudie.

Regeringen behöver tillgodose resurser för genomförandet av uppdraget.

Effekt

En helhetsbild och samstämmighet inom allergiområdet mellan berörda myndigheter och andra aktörer kan motverka de brister som identifierats i förstudien. Det utgör en viktig pusselbit för att färre ska drabbas av allergiska besvär och fler ska kunna leva ett gott liv trots matallergi.

Motiv

Inom regeringsuppdraget har flera brister inom vård- och livsmedelskedjan identifierats. Det finns till exempel brister i övergången mellan vård och skola (bilaga 2). Nationella kunskapsstöd som berör förebyggande insatser och vård vid matallergi kan behöva samordnas mer och anpassas ytterligare. Det saknas möjligheter att följa upp vården vid matallergi, eftersom det saknas ett nationellt kvalitetsregister samt nationella data om primärvårdens insatser. Den specialiserade öppen- och slutenvården kan följas via Socialstyrelsens patientregister och läkemedel som hämtas ut mot recept på apotek kan följas via Socialstyrelsens läkemedelsregister. Indikatorer behöver utvecklas för att följa upp vården inom hela allergiområdet samt olika delar av vårdkedjan. Finlands erfarenheter av ett långsiktigt program för astma och allergi under åren 2008–2018 kan vara en utgångspunkt att beakta. Där uppnåddes goda resultat bland annat i form av minskade allergiska symtom, ökad tolerans i befolkningen, förbättrad diagnosticering, minskat behov av specialkost för barn i förskole- och skolåldern samt minskad slutenvård och akutsjukvård.

Många olika aktörer inom livsmedelskedjan ansvarar för att livsmedlen ska vara säkra även vid allergi och celiaki. Det är flera olika myndigheter och aktörer som behöver samordna sig för att uppnå detta och för att sammantaget uppnå möjligheten med en ändamålsenlig kostbehandling för personer med allergi och celiaki. De myndigheter som är berörda finns både inom vård- och livsmedelskedjan samt inom skolan.

Socialstyrelsens förslag som berör behov av ny kunskap

Utifrån genomförd behovs- och problemanalys bedömer Socialstyrelsen att det finns behov av att ta fram ny kunskap inom allergiområdet.

Förslag 2

Att Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) tar fram en systematisk kunskapsöversikt av befintlig evidens samt belyser eventuella vetenskapliga kunskapsluckor inom området vård vid matallergi.

Effekt

En systematisk kunskapsöversikt med evidensbaserade åtgärder samt identifiering av vetenskapliga kunskapsluckor för vård och behandling vid matallergi är en förutsättning för att Socialstyrelsen ska kunna ta fram nationella riktlinjer med rekommendationer och stöd för prioriteringar till beslutsfattare i regioner och kommuner. Problem och utmaningar som lyfts i dialogerna är framför allt otydligheter i vårdkedjan och att vården inte är jämlik för patienter med diagnosen matallergi.

Genom detta förslag får professionerna inom regioner och kommuner en systematisk kunskapsöversikt om evidensbaserad vård vid matallergi.

Kostnader för regioner och kommuner⁵ tillkommer i form av kompetensutveckling. För den enskilde individen som har behov av vård vid matallergi kommer förslaget innebära att vården genom att den blir mer kunskapsbaserad även kan bli mer jämlik.

Motiv

Vid kartläggning och informationsinhämtning av befintliga och pågående nationella kunskapsstöd om matallergi har det framkommit att det inte har gjorts någon systematisk vetenskaplig kunskapsöversikt för vård vid matallergi. Det finns behov av att förtydliga kunskapsläget avseende:

- Förebyggande insatser inom vården, (råd om matintroduktion till olika födoämnen hos små barn men även förstärkning av toleransutveckling).
- Utredning och diagnostik (diagnostik för IgE-förmedlad matallergi (enligt vårdförloppet för matallergi) samt för icke IgE-förmedlad matallergi).
- behandling (provokationer, eventuell allergen immunterapi, kostbehandling samt eliminering av kostbehandling då tolerans har uppnåtts och livsmedlet kan återintroduceras dvs. så kallad friskförklaring).

Förslag 3

Att Socialstyrelsen utifrån SBUs kunskapsöversikt tar fram ett kompletterande nationellt kunskapsstöd för hela vårdkedjan och alla vårdnivåer med sannolik inriktning enligt förstudien som stöd för prioriteringar till beslutsfattare vilket omfattar.

- God vård inklusive diagnostik för barn och vuxna med både IgE-förmedlad matallergi samt icke IgE-förmedlad matallergi.
- Förebyggande insatser och god vård vid anafylaxi.
- Samsjuklighet inom patientpopulationen.

Socialstyrelsen kommer att samordna detta uppdrag inom den etablerade processen inom partnerskapet med regionernas nationella system för kunskapsstyrning av hälso- och sjukvård, Nationellt programområde (NPO) lung- och allergisjukdomar samt arbetsgrupp för matallergi utsedd av programrådet.

⁵ Här finns kostnader redovisade vad det innebär vid vård av matallergi samt i form av kostnadsbesparingar kan uppnås med hänvisning till de effekter som uppnåtts i Finland avseende reducering av specialkost för matallergi i skolan. Källa: Konsekvensbeskrivning för personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Matallergi. 2022. NPO Lung- och allergisjukdomar.

Effekt

Ett nationellt kunskapsstöd för vård vid matallergi som Socialstyrelsen tar fram med rekommendationer och stöd för prioriteringar till beslutsfattare i regioner och kommuner kan bidra till att de problem som framkommit i dialogerna kan minska. Vården blir mer kunskapsbaserad och för personer som vårdas för matallergi kommer förslaget innebära att vården kan bli mer jämlik. Regioner och kommuner kommer att få ett nytt nationellt kunskapsstöd som riktar sig till beslutsfattare, vilket medför en kostnad för regioner och kommuner i form av implementering och kompetensutveckling för berörda beslutsfattare samt professionsgrupper inom vården och inom skolan.

Motiv

Det har framkommit att vården vid matallergi inte är tillräckligt jämlik eller lika tillgänglig i alla regioner i dialogmötena med NPO för lung- och allergisjukdomar samt insatsområdet för matallergi och, nationella patient- och professionsorganisationer. Det saknas ett heltäckande nationellt kunskapsstöd och det finns behov av ytterligare nationellt kunskapsstöd som täcker in fler delar av vårdkedjan vid matallergi vilket behöver omfatta följande delar:

- Förebyggande insatser (som berör matintroduktion hos små barn och men som även adresserar ökad tolerans till olika födoämnen hos vuxna).
- Utredning och diagnostik (kunskapsstöd om symtom, klinisk bild samt tolkning av provsvar för att kunna säkerställa rätt diagnos).
- Behandling (kunskapsstöd om när provokationer är relevanta samt rätt kostbegränsningar inklusive läkarintyg och eliminering av kost anpassad vid matallergi).
- Remissflöden och patienters övergångar i vården mellan barn och vuxna.
- Samordning av information om specialkost som är viktig för barn med matallergi i förskole-, skol- och gymnasieåldern (dvs. som berör samordning med fler aktörer som exempelvis skolkök och elevhälsan).

Livsmedelsverkets förslag som berör säkra livsmedel och förebyggande arbete inom allergiområdet

Utifrån analysen av behov och utvecklingsområden gällande säkra livsmedel för personer med allergi och celiaki respektive kännedomen om rådet om introduktion av allergena livsmedel föreslår Livsmedelsverket nedanstående åtgärder. Livsmedelsverkets bedömning är att föreslagen kan bidra till att personer med allergi och celiaki har tillgång till säker mat och kan lita på information om maten så att de kan känna trygghet och matglädje samt få näringsbehovet tillgodosett. Regeringen föreslås tilldela resurser till Livsmedelsverket för nedanstående förslag:

Förslag 4

Att Livsmedelsverket får i uppdrag att utreda hur kommunikationsinsatser ska utformas för att höja kunskapen om matallergi/allergener hos Livsmedelsverkets berörda målgrupper på bästa sätt. En sådan utredning behöver inkludera en målgruppsanalys och målgruppsanpassning av information. Inom uppdraget bör hänsyn tas till goda exempel av implementering och en kostnads/effektivitetsanalys av olika informationsinsatser riktade mot olika målgrupper för att höja deras kompetens.

Effekt

Livsmedelsverket ökar kännedomen om hur information ska utformas för att nå ut till olika målgrupper på bästa sätt. Detta förväntas leda till produktion, försäljning, servering och konsumtion av livsmedel som är säkra vid allergi och celiaki.

Motiv

Livsmedelsverket har identifierat flera brister och utvecklingsområden gällande kännedom om regler, rekommendationer och råd inom allergiområdet hos målgrupperna. En gemensam nämnare är att det är svårt att nå fram med informationen och att det finns stor variation i målgruppernas möjlighet att ta till sig olika texter.

Livsmedelsverket tar fram många olika sorters kunskapsstöd (vägledande texter om lagstiftning och rekommendationer såsom råd och riktlinjer med mera) riktade till olika målgrupper. Målgrupperna är konsumenter (patienter), livsmedelsföretag (inklusive måltidschefer), yrkesgrupper (dietister, BHV-sköterskor, kontrollmyndigheter, pedagogisk personal m.fl.), beslutsfattare och organisationer (branschorganisationer, konsument- och patientorganisationer m.fl.).

Socialstyrelsen har ett pågående regeringsuppdrag om att ta fram en nationell plan för hälso- och sjukvårdens kompetensförsörjning som ska

slutredovisas i maj 2024. Livsmedelsverket ser behov av att få ett uppdrag för att utveckla kommunikationsinsatser och vid behov andra insatser riktade till berörda målgrupper, där lärdomar från Socialstyrelsens uppdrag tas tillvara.

Förslag 5

Att Livsmedelsverket utökar förmågan att kontinuerligt utföra vetenskapliga bedömningar av allergener samt allergenicitet hos nya livsmedel. Förmågan kan utökas genom kunskapsförstärkning hos Livsmedelsverket och/eller genom att vetenskapliga underlag beställs från externa experter.

Effekt

Livsmedelsverket har de vetenskapliga underlag och den vetenskapliga kompetens som krävs för att vidta riskbaserade åtgärder och ge riskbaserad information till berörda målgrupper. Detta underlättar för företagen att producera säkra livsmedel och bidrar till att allergiska konsumenter får rätt information och känner trygghet med maten.

Motiv

Riskvärdering är grundläggande för att hanteringen av allergener ska vara riskbaserad. Livsmedelsverket saknar den specialiserade kompetens som krävs för att framförallt bedöma allergenicitet hos nya livsmedel men även för att göra fördjupade riskvärderingar och ta fram vissa vetenskapliga underlag inom allergiområdet. Antalet ärenden om nya livsmedel ökar vilket innefattar ökande antal allergenicitetsbedömningar. I dagsläget kan inte Livsmedelsverket bedöma dessa. Den Europeiska livsmedelssäkerhetsmyndigheten, Efsa, kommer se över sitt arbetssätt för att utföra bedömningar av allergenicitet. Livsmedelsverket behöver bidra i detta arbete både från värderings- och hanteringsperspektiv för att säkerställa att hanteringsåtgärder såsom särskild allergenmärkning blir riskbaserade och proportionerliga.

Förslag 6

Att Livsmedelsverket får i uppdrag att utreda behovet av och förutsättningarna för incidentrapportering av oväntade allergiska reaktioner.

Utredningen om ett eventuellt framtida system bör göras inför utvecklingen av ett systemstöd inom Livsmedelsverkets Livsmedelsdatasystem och i samverkan med intressenter såsom kontrollmyndigheter (framförallt kommuner) och sjukvården (regionerna). Inom uppdraget bör hänsyn tas till goda exempel av andra länders erfarenheter gällande inrapportering och sammanställning av incidentrapportering gällande oväntade allergiska reaktioner.

Effekt

Att Livsmedelsverket har underlag för att ta beslut om eventuellt införande av ett digitalt system för inrapportering av oväntade allergiska reaktioner från sjukvården och kontrollmyndigheter. Data från ett fungerande rapporteringssystem bedöms bidra till mer ändamålsenlig och riskbaserad information samt säkrare mat för den allergiske konsumenten.

Motiv

Oväntade allergiska reaktioner är nästan lika vanligt förekommande som matförgiftningar. Trots det saknar både Livsmedelsverket och många kommunala kontrollmyndigheterna digitala system för rapportering av oväntade allergiska reaktioner (incidentrapportering). Livsmedelsverket har sedan 1980-talet tagit emot prov på livsmedel som misstänkts ha orsakat oväntade allergiska reaktioner. Proverna har analyserats och data sammanställts i en Excel-fil. Ett system behöver utvecklas för att förbättra inrapportering såväl som sammanställning av data. Väl underbyggd data är ett viktigt underlag för riskvärdering, planering av en riskbaserad kontroll, uppföljning av åtgärder på kommunal och nationell nivå samt för mer akuta åtgärder som eventuellt återkallande eller tillbakadragande av icke-säkra livsmedel. Över tid kommer data att vara ett värdefullt underlag i informations- och utbildningssyfte. Denna typ av data efterfrågas även av konsument- och branschorganisationer. För närvarande känner Livsmedelsverket till att Storbritannien har ett system för incidentrapportering av oväntade allergiska reaktioner men vi känner inte till att det finns inom EU.

I Livsmedelsverkets plan för systemstöd (Livsmedelsdatasystemet) föreslås det att under de närmaste åren uppdatera och digitalisera nuvarande allergiregister (förutsatt särskild finansiering). Inom ramen för regeringsuppdraget har en sammanställning av hur matförgiftningsrapportering till Livsmedelsverket sker tagits fram som underlag för hur ett framtida rapporteringssystem av oväntade allergiska reaktioner skulle kunna byggas upp. Till skillnad från allergiska reaktioner är kommunerna skyldiga att rapportera samt utreda eventuella livsmedelsburna matförgiftningsutbrott.

Förslag 7

Att Livsmedelsverket genomför aktiviteter som leder till en förflyttning utifrån de beskrivna utvecklingsområdena. Dessa aktiviteter åskådliggörs i en strategisk plan.

Effekt

Företagens hantering av allergener underlättas av riskbaserade regler och en riskbaserad kontroll. Yrkesprofessioner inom vård och skola har tillgång till uppdaterat kunskapsstöd som underlag för individanpassad kostbehandling vid matallergi och celiaki. Sammantaget bidrar det till att personer med allergi och celiaki har tillgång till säker mat och kan lita på informationen om maten så att de kan känna trygghet och matglädje samt få näringsbehovet tillgodosett.

Motiv

Livsmedelsverket har identifierat vissa brister och utvecklingsområden gällande kännedom om regler, rekommendationer och råd inom allergiområdet hos Livsmedelsverkets målgrupper. Det saknas även ändamålsenliga regler och kunskapsstöd inom vissa områden. Bland annat ser Livsmedelsverket att följande delar behöver arbetas aktivt med och även utvecklas:

- Specifika regler för användningen av försiktighetsbaserad allergenmärkning saknas, vilket utgör problem både för företag och konsumenter. Arbetet med att ta fram utkast till internationella riktlinjer pågår inom FAO/WHO:s organ Codex Alimentarius. EU och medlemsstaterna deltar aktivt i detta arbete som har koppling till aviserad regelutveckling inom förordning (EU) nr 1169/2011. Arbetet kräver stöd och kompetens från flera olika avdelningar på Livsmedelsverket samt särskilda kommunikationsinsatser när regler finns på plats.
- Ta fram vetenskapligt underbyggda kunskapsstöd om allergi mot animaliska livsmedel respektive celiaki och spannmålsallergi till målgrupper såsom dietister och måltidschefer.
- Fortsatt leda livsmedelskontrollen mot en riskbaserad kontroll av allergener till exempel genom olika aktiviteter inom allergiområdet såsom kontrollprojekt.
- Åtgärdsförslaget med en kommunikationsstrategi (förslag 4) är av största vikt för att uppnå bästa effekt gällande implementering av informationen om matallergi till olika målgrupper. Resultaten från kommunikationsstrategin används för att förbättra och målgruppsanpassa information till Livsmedelsverkets olika målgrupper såsom livsmedelsföretag och kontrollmyndigheter.

Förslag 8

Att Livsmedelsverket ytterligare främjar introduktion av allergena livsmedel utifrån aktuell kunskap.

- Senast 2025 tar Livsmedelsverket fram/beställer en sammanställning av ny forskning om introduktion av allergena livsmedel till spädbarn. Det inkluderar även SBU:s utvärdering av det vetenskapliga kunskapsläget om matintroduktion och allergiutveckling samt hur bedömning av nutritionsexponeringen har skett vid denna utvärdering. Vid eventuell översyn av rådet bör representanter från Barnläkarföreningens delförening för allergi och lungmedicin delta.
- Kännedom om hur råd om introduktion av allergena livsmedel bland relevanta målgrupper skulle kunna förbättras kan med fördel utredas inom den föreslagna utredningen om kommunikationsinsatser (förslag 4). Kommunikationsinsatser kan även ske i vilka resultat från nedanstående undersökningar delges allmänheten och barnhälsovården.

Effekter

Föräldrar känner sig trygga med att introducera allergena livsmedel till sina barn. Livsmedelsverkets råd om introduktion av allergena livsmedel bygger på aktuell kunskap genom att ny forskning kontinuerligt sammanställs och bedöms. Personal inom barnhälsovården använder Livsmedelsverkets råd om introduktion av mat.

Motiv

Under 1990-talet avråddes föräldrar till med barn med ärftlighet för allergi från att ge barnet allergena livsmedel såsom ägg, fisk och nötter under de tre första åren av barnets liv. Trots att det är många år sedan denna avrådan togs bort visar resultat från Livsmedelsverkets sammanställning att 21 procent av föräldrarna undvek att ge sina barn smakprover av vissa livsmedel på grund av rädsla för allergi. Resultaten indikerar att det behövs en riktad informationsinsats till småbarnsföräldrar och barnhälsovården för att främja introduktion av allergena livsmedel.

Sedan det förtydligade rådet om att introducera allergena livsmedel publicerades 2019 har ytterligare forskning publicerats som visar på betydelsen av tidig introduktion av allergena livsmedel som jordnöt för att minska risken för utveckling av matallergi. Detta har även lyfts inom Socialstyrelsens dialogmöten med hälso- och sjukvården. Livsmedelsverkets egen undersökning från 2022 visar att sjuksköterskor och dietister inom barnhälsovården efterfrågar detaljerad vägledning kring vilka livsmedel som barnen ska smaka på, i vilka mängder och hur ofta. Livsmedelsverket har en pågående matvaneundersökning om småbarns matvanor där resultat uppskattas vara klara år 2025–26. Även dessa resultat kommer vara viktiga som underlag för utformningen av råd om introduktion av allergena livsmedel.

Slutsatser

Socialstyrelsen och Livsmedelsverket har i förstudien identifierat flera brister och behov av åtgärder. Myndigheterna lämnar ett gemensamt förslag som särskilt riktar in sig på samverkan och framtagandet av gemensamma mål i en nationell plan eller strategi från olika myndigheter och aktörer. En helhetsbild, samstämmighet och målstyrt arbete inom allergiområdet, mellan berörda myndigheter och aktörer, förväntas motverka de brister som identifierats. Förväntad effekt är att färre drabbas av allergiska besvär och att fler kan leva ett gott liv trots matallergi.

Myndigheterna ser även behov av åtgärder inom respektive myndighets ansvarsområde med hänsyn till våra olika målgrupper inom vård- och livsmedelskedjan. Båda myndigheterna ser behov av ny kunskap tas fram till de olika aktörer som direkt eller indirekt möter patienter och konsumenter som har matallergi. Dessutom behöver kunskapsstöden spridas hos målgrupperna som myndigheterna riktar sig till. Därför förslår Livsmedelsverket en åtgärd för att utreda vilka kommunikationsinsatser som är mest effektiva för att höja kunskapen hos målgrupperna.

Socialstyrelsen ser behov av fler kunskapsstöd som vänder sig till såväl professionen som beslutsfattare. För att öka stödet till professionen föreslår Socialstyrelsen att Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) tar fram en systematisk kunskapsöversikt av befintlig evidens samt belyser eventuella vetenskapliga kunskapsluckor inom området vård vid matallergi. Utifrån SBUs kunskapsöversikt förslår Socialstyrelsen att kompletterande nationellt kunskapsstöd för prioriteringar till beslutsfattare tas fram, med sannolik inriktning enligt förstudien. Ett nationellt kunskapsstöd om god vård för barn och vuxna med både IgE-förmedlad matallergi samt icke IgE-förmedlad matallergi för hela vårdkedjan, alla vårdnivåer och där berörda aktörer inkluderas. Där förebyggande insatser och vård vid anafylaxi samt samsjuklighet inom patientpopulationen inkluderas.

Det saknas i dagsläget möjligheter att följa upp såväl delar av allergivården som oväntade allergiska reaktioner mot livsmedel. I det gemensamma förslaget ges därför förslag på ytterligare åtgärder om att ta fram indikatorer för att följa upp framtida gemensamma mål.

Livsmedelsverket ger även förslag på att utreda behovet av och förutsättningarna för incidentrapportering av oväntade allergiska reaktioner.

Myndigheterna anser att ett brett angreppssätt med de olika föreslagna åtgärderna inom vård- och livsmedelskedjan, kan bidra till att färre kommer att drabbas av allergiska besvär och att fler därmed kan leva ett liv med god livskvalitet trots sin matallergi.

Om matallergi

Överkänslighet är det övergripande begreppet för reaktioner som personer med särskild känslighet drabbas av. Allergi, celiaki (glutenintolerans) och laktosintolerans är exempel på olika sorters överkänslighetsreaktioner mot mat (figur 2)⁶. De olika överkänslighetsreaktionerna skiljer sig åt avseende mekanism, i allvarlighetsgrad samt i hur stor dos⁷ av livsmedlet som framkallar symtom.

Allergi är en överkänslighetsreaktion där immunförsvaret är inblandat. Vid allergi uppfattar immunförsvaret proteiner i exempelvis mat som främmande och farliga. Det finns olika sorters allergiska reaktioner och den vanligaste är IgE-förmedlad allergi. Vid IgE-förmedlad allergi producerar immunförsvaret IgE-antikroppar mot proteiner i det specifika allergena livsmedlet.⁷ En IgE-förmedlad allergi kan vara primär (äkta) eller orsakas av korsallergi. Denna skillnad är viktig att känna till utifrån diagnos och behandling.

Självdagnostisering och överdiagnostik är vanligt när det gäller matallergi. Enligt en systematisk sammanställning⁸ uppskattas den självrapporterade förekomsten av matallergi i Europa till 17 procent. Prevalensen när livsmedelsprovokationer eller annan adekvat allergiutredning använts som diagnosmetod är en till tre procent hos barn och vuxna. Prevalensen ökar om korsallergi mot pollen räknas med. I Sverige är det vanligt med IgE-förmedlad björkpollenallergi⁷. Korsallergi mot bland annat hasselnöt, mandel, äpple eller persika kan förekomma vid björkpollenallergi. Det ger vanligtvis milda symtom (oralt allergisyndrom). Äkta allergi mot hasselnöt och mandel kan däremot ge svåra symtom inklusive anafylaxi. Allergi mot mjölk, ägg respektive jordnöt är andra vanliga IgE-medierade allergier som även kan ge svåra symtom.

Symtomen vid IgE-förmedlad matallergi kommer vanligtvis inom 15-30 minuter efter intag⁸. Symtom vid matallergi kan vara alltifrån lindriga till livshotande. Symtomen kan komma ifrån hud, slemhinnor, mag-tarmkanal, luftvägar, hjärta och kärl, och/eller visa sig som allmänna symtom som till exempel trötthet eller medvetlöshet. Anafylaxi är det mest allvarliga tillståndet. Anafylaxi kan vara livshotande och ger symtom från flera organ.

Symtom från luftvägar, cirkulation och/eller kraftig allmänpåverkan krävs för att reaktionen ska klassas som anafylaxi. Det finns tre olika svårighetsgrader av anafylaxi där grad III är den allvarligaste. Vid anafylaxi är det viktigt med snabb behandling (adrenalin).⁷

⁶ LIVSMEDELSVERKET 2021. Allergi och korsallergi mot nötter, fröer, baljväxter, frukter och grönsaker. Livsmedelsverkets rapportserie L 2021 nr 05. Uppsala.

⁷ LIVSMEDELSVERKET 2022. Undeclared allergens in food – guide on how to assess the risk of allergic reactions in the population. Livsmedelsverkets rapportserie L 2022 nr 13. Uppsala.

⁸ EFSA PANEL ON DIETETIC PRODUCTS, N. & ALLERGIES 2014. Scientific Opinion on the evaluation of allergenic foods and food ingredients for labelling purposes. EFSA Journal, 12, 3894.

Figur 2. Indelning av olika sorters överkänslighetsreaktioner mot mat^{3,9,10}.

IgE-förmedlad allergi är en komplex och multifaktoriell sjukdom. Ett samspel mellan olika genetiska faktorer och olika omgivningsfaktorer påverkar utvecklingen av sjukdomen men exakt hur de samspelar och påverkar vet man ännu inte¹¹. Barn med allergiska föräldrar eller syskon har högre risk för att utveckla sjukdomen. Förutom genetiska faktorer, har många olika omgivningsfaktorer föreslagits som orsaker till utveckling av allergi.

Utmaningar för patienter med matallergi samt samhällskostnader

Som underlag till Vårdförloppet om IgE-förmedlad matallergi¹² utarbetades en "patientresa" som beskriver de utmaningar som patienter med matallergi möter (bilaga 2). Patientresan utarbetades av Nationell Arbetsgrupp matallergi i vilken allergiläkare, allergisjuksköterskor, dietist och måltidschef ingick. Även representanter från patientorganisationerna Astma och allergiförbundet samt Unga allergiker deltog vid utarbetandet av patientresan. Dessutom var Livsmedelsverket och Socialstyrelsen representerade. Patientresan visar bland annat att personer med matallergi inte alltid får rätt diagnos och behandling, att de upplever oro för att få fel mat, oro för utanförskap i skolan, en känsla av att vara annorlunda samt svårigheter att bedöma om ett livsmedel kan ätas eller inte. Det kan även finnas brister i övergång från barn- till vuxenvård. Personer med matallergi möter många olika aktörer inom vård- och livsmedelskedjan.

⁹ BOYCE, J. A. et al 2010. Guidelines for the Diagnosis and Management of Food Allergy in the United States: Summary of the NIAID-Sponsored Expert Panel Report. *J Allergy Clin Immunol*, 126, 1105-18.

¹⁰ FAO/WHO 2022a. Risk Assessment of Food Allergens. Part 1 – Review and validation of Codex Alimentarius priority allergen list through risk assessment. Meeting Report. Food Safety and Quality Series No. 14. Rome.

¹¹ Du Toit et al, G 2016c. Prevention of food allergy. *J Allergy Clin Immunol*, 137, 998-1010.

¹² SVERIGES REGIONER I SAMVERKAN 2023. Nationellt system för kunskapsstyrning hälso- och sjukvård. Nationellt programområde lung- och allergisjukdomar. Personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Matallergi, IgE-förmedlad.

I uppdraget om förstudien från regeringen anges att bristande tillgång till såväl rätt diagnos som individanpassad behandling liksom bristande tillgång till säker mat innebär allvarliga risker, minskat välbefinnande och onödiga samhällskostnader. I konsekvensbeskrivningen till Vårdförloppet om IgE-förmedlad matallergi¹³ beskrivs de konsekvenser som rätt diagnos och behandling medför både för patienter och utifrån samhällskostnader. Även om allergiutredning kostar kan många med misstänkt matallergi friskförklaras vilket minskar framtida vårdkontakter och behov av specialkost i skolan. Insatser som leder till en minskning av icke-säkra livsmedel med avseende på allergener förväntas leda till färre akutvårdade för matallergi och färre sjukskrivningar bland allergiker och föräldrar till barn med allergi. Insatser som underlättar för företagen att producera säkra livsmedel med avseende på allergener förväntas minska matsvinn samt ge fördelaktiga konsekvenser för livsmedelsföretagens ekonomi.

Att främja hälsosamma matvanor och introduktion av allergena livsmedel

Livsmedelsverket är ansvarig myndighet på nutritionsområdet och verkar för kunskapsutveckling och kunskapsförmedling inom området¹⁴. Dessutom samordnar Livsmedelsverket frågor som rör spädbarnsnutrition inklusive amning, samt bidrar till att skapa samhälleliga förutsättningar för en hållbar (inklusive hälsosam) livsmedelskonsumtion, med särskilt fokus på barn och ungdomar. Inom arbetet för hållbar livsmedelskonsumtion ingår även arbete för att eventuellt förebygga allergi precis som arbete för att förebygga andra sjukdomar med koppling till maten. I Livsmedelsverkets uppdrag ingår även att utföra nationella matvaneundersökningar (Riksmaten) för att få kunskap om hur befolkningen i Sverige äter. Uppgifterna från matvaneundersökningar kan användas för att studera matvanornas betydelse för hälsa och sjukdom, för utveckling av rekommendationer (inklusive råd) samt som underlag för lagstiftning.

Arbetet som Livsmedelsverket utför inom nutrition och hållbar livsmedelskonsumtion har delvis hälso- och sjukvården som målgrupp. Andra målgrupper är konsumenter, livsmedelsföretag (inklusive måltidschefer), kontrollmyndigheter, beslutsfattare och organisationer (branschorganisationer, konsument- och patientorganisationer m.fl.). Rekommendationer är ett samlingsnamn för Livsmedelsverkets råd, handböcker, nationella riktlinjer, handledningar och faktaskrifter. Livsmedelsverkets råd om introduktion av allergena livsmedel beskrivs, tillsammans med andra råd, i Livsmedelsverkets texter om Bra mat för spädbarn. Dessa texter finns både i tryckt format (broschyr)¹⁵ och på Livsmedelsverkets webbplats¹⁶. Livsmedelsverket har även tagit fram en

¹³ SVERIGES REGIONER I SAMVERKAN 2023. Nationellt system för kunskapsstyrning hälso- och sjukvård. Nationellt programområde lung- och allergisjukdomar. Konsekvensbeskrivning för personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Matallergi, IgE- förmedlad.

¹⁴ Förordning (2009:1426) med instruktion för Livsmedelsverket

¹⁵ Livsmedelsverket 2011. Bra mat för spädbarn – under ett år. Uppsala.

¹⁶ www.livsmedelsverket.se

handledning till personal inom barnhälsovården som ger fördjupad information som komplement till råden riktade till föräldrar¹⁷.

Livsmedelsverkets råd om Bra mat för spädbarn finns införlivat i Rikshandboken Barnhälsovård – För professionen¹⁸.

Råd om introduktion av allergena livsmedel har funnits i flera årtionden. Rådet under 1990-talet handlade om att undvika att ge barn med hög risk för allergi livsmedel såsom nötter, fisk och ägg. Avrådan togs bort i början av 2000-talet men rädslan för att introducera dessa livsmedel lever delvis kvar¹⁹.

Livsmedelsverket och Barnläkarföreningens delförening för allergi och lungmedicin genomförde 2019 en systematisk litteratursammanställning gällande studier om introduktion av allergena livsmedel i relation till utveckling av allergi²⁰. Genomgången visade att det finns en tendens till att tidig introduktion och regelbundet intag av jordnöt minskar risken för att utveckla jordnötsallergi. Data tyder på att detta också gäller ägg i tillagad form. Dock var evidensen inte tillräcklig för att rekommendera aktiv introduktion av jordnöt och ägg eller andra allergena livsmedel för att minska risken för utveckling av allergi. Det gick inte heller att på detaljnivå beskriva exakta mängder och tidpunkter för introduktion eftersom studiernas upplägg skiljde sig åt. Det är dock lämpligt att regelbundet äta fisk, baljväxter inklusive jordnötter, nötter och ägg eftersom de bidrar med viktiga näringsämnen och de bör därför ingå även i en spädbarnskost. Att introducera dessa livsmedel under spädbarnsåret ökar inte heller risken för allergi. Rådet sedan 2019 lyder i sin helhet:

Introducera alla livsmedelsgrupper inklusive fisk, tillagat ägg, mjölk samt finfördelade nötter och baljväxter inklusive jordnötter under det första levnadsåret.

Rådet gäller alla barn, även barn med eksem, misstänkt allergi mot ett annat livsmedel eller ärftlighet för allergi.

Hälsofrämjande och sjukdomsförebyggande insatser inom hälso- och sjukvården och vård vid matallergi

Hälso- och sjukvården utför hälsofrämjande och sjukdomsförebyggande insatser som berör folkhälsopolitikens målområde 8: att åstadkomma en hälsofrämjande hälso- och sjukvård. På en övergripande nivå kan insatser inom området beskrivas enligt följande:

- Insatser som bidrar till tidig upptäckt av sjukdom genom att identifiera risk- och friskfaktorer som till exempel hälsosamma levnadsvanor.

¹⁷ Livsmedelsverket 2011. Bra mat för barn 0-5 år - handledning för barnhälsovård. Uppsala.

¹⁸ Sveriges kommuner och regioner. Rikshandboken barnhälsovård – för professionen

¹⁹ Livsmedelsverkets underlag dnr 2022/03261. Introduktion av livsmedel – Livsmedelsverkets råd samt hur de följs.

²⁰ LIVSMEDELSVERKET 2019. Råd om introduktion av jordnötter, ägg, mjölk och fisk i relation till utveckling av matallergi. Livsmedelsverkets rapportserie L 2019 nr 08. Uppsala.

- Insatser som förebygger återfall eller reducerar att sjukdom förvärras.

Förebyggande insatser inom området matallergi kan handla om tidig introduktion till olika födoämnen bland små barn.²¹ Tidig upptäckt kan omfatta att få en korrekt diagnos om behov finns och att bli friskförklarad när tolerans har utvecklats och konstaterats. Barnhälsovården (BHV) är en verksamhet inom vården som möter alla barn mellan 0 och 5 år samt deras vårdnadshavare och möter då många barn som har allergiska besvär. Socialstyrelsens har med sin vägledning till barnhälsovården riktat ett stöd med övergripande beskrivningar och ramar för barnhälsovårdens verksamhet.²² Skolhälsovården, dvs. skolornas elevhälsa arbetar tillsammans med förebyggande och hälsofrämjande insatser för alla elever i skolan.²³ För-, grund- och gymnasieskolor har ett arbetsmiljöansvar för miljön i skolan och vården har en skyldighet att informera skolan så att nödvändig anpassning av kosten kan göras.

Det nationella kunskapsstödet som finns idag för vård vid matallergi är *Personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Matallergi, IgE-förmedlad*²⁴. En korrekt diagnostisering av IgE-förmedlad matallergi innebär att väga in typiska allergiska symtom mot livsmedel utifrån sjukhistorien såväl som förekomst av IgE-antikroppar mot samma livsmedel.

Matallergi omfattar dock både IgE-förmedlad matallergi (allergi mot livsmedel såsom jordnötter, mjölk och ägg där förekomst av specifika IgE-antikroppar finns) och icke IgE-förmedlad matallergi (eosinofil esofagit och Food Protein Induced Enterocolitis Syndrome (FPIES) etc). Icke-IgE-förmedlad allergi omfattas inte i vårdförloppet.

Det finns även ett nationellt kliniskt kunskapsstöd om matallergi hos barn som uppger att allergiska sjukdomar har ökat markant i västvärlden.²⁵

Det finns också rekommendationer för vård och behandling vid anafylaxi dvs. vid akut och svår systemisk överkänslighetsreaktion från flera organsystem vilket är potentiellt livshotande²⁶ men även ytterligare nationella kunskapsstöd som är av vikt vid vård av matallergi från fler nationella professionsorganisationer, de redovisas i Socialstyrelsens delrapport i avsnittet Nationella kunskapsstöd: Vad finns idag?

²¹ Forskning pågår inom detta område vilket innebär att det är viktigt att kontinuerligt utreda den samlade evidensen kring tidig matintroduktion och allergiutveckling. Du Toit et al, G 2016c. Prevention of food allergy. *J Allergy Clin Immunol*, 137, 998-1010.

²² Vägledning för barnhälsovården, 2014. Socialstyrelsen. Artikelnummer 2014-4-5

²³ Vägledning för elevhälsan, 2016. Socialstyrelsen och Skolverket. Artikelnummer 2016-11-4

²⁴ Personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Matallergi, IgE-förmedlad. 2023. Nationellt programområde lung- och allergisjukdomar.

²⁵ Nationellt kliniskt kunskapsstöd. Matallergi hos barn. Hämtat 20230509: https://www.nationelltklinisktkunskapsstod.se/kunskapsstod/kliniskakunskapsstod/?uuiid=51b6d655-a3ea-40df-9fb0-207f84549bae&selectionCode=profession_primarvard

²⁶ Anafylaxi. Rekommendationer för omhändertagande och behandling. Svenska Föreningen För Allergologi (SFFA) 2015. Hämtat 20230509: http://www.sffa.nu/wp-content/uploads/2021/01/Anafylaxi_jan_2021.pdf

Bilaga 1 - Tidigare regeringsuppdrag och samråd

I regleringsbrevet 2017 fick Livsmedelsverket i uppdrag att i samråd med Socialstyrelsen och Folkhälsomyndigheten lämna förslag på hur en nationell samordning av frågor kring födoämnesallergi och annan överkänslighet för mat kan utformas, med slutrapportering januari 2018. I det uppdraget konstaterades att det är grundläggande att patienten inom vården får rätt diagnos och en individanpassad behandling som tar hänsyn till att matallergi kan vara mer eller mindre allvarlig. Tillgång till säkra livsmedel, exempelvis i butik, i skola och på restaurang, är också grundläggande. Brister avseende diagnos, individanpassad behandling såväl som säker mat beskrevs i rapporten²⁷ till uppdraget.

Socialstyrelsen och Livsmedelsverket har utifrån sina roller olika perspektiv på frågorna om matallergi. En gemensam nämnare är dock att myndigheterna bidrar med kunskapsstöd för sina respektive målgrupper. Slutsatsen i det tidigare uppdraget var att nationell samordning av kunskapsstöd kan ske genom att myndigheterna utbyter information för samsyn och förståelse av varandras verksamheter. Vidare bedömde man att de brister och kunskapsluckor som identifierades inte kan åtgärdas genom ökad myndighetssamordning, utan genom åtgärder inom respektive myndighets ansvarsområde. Dock lyftes behovet av samordning på lokal och regional nivå, vilket bedömdes göra mest nytta för den allergiske eller överkänslige individen.

I rapporten till det tidigare regeringsuppdraget föreslog Livsmedelsverket bland annat åtgärder gällande att kartlägga orsaker bakom allergiincidenter förutsatt att Livsmedelsverket fick särskild finansiering för detta.

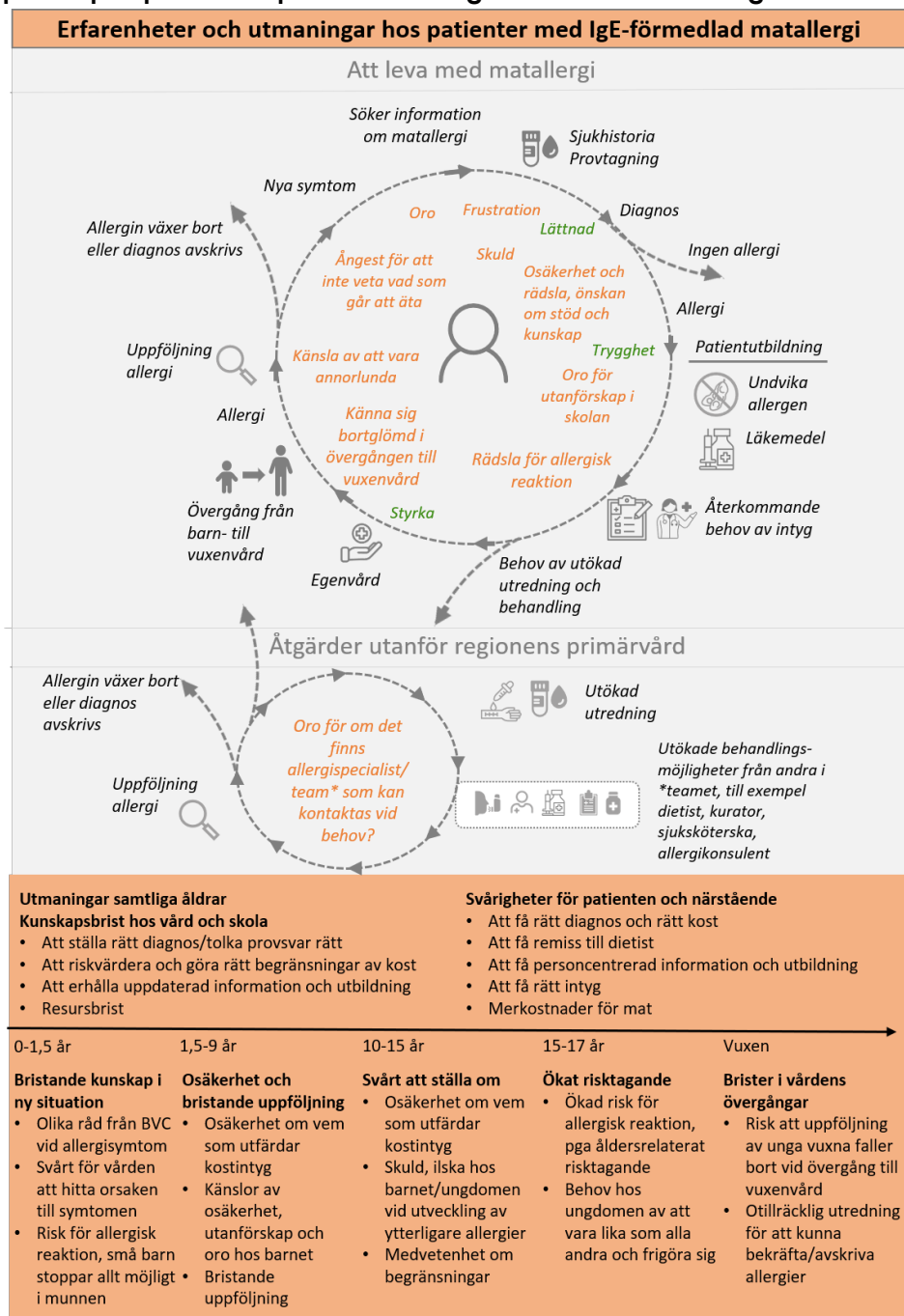
Sedan 2020 deltar representanter från Livsmedelsverket och Socialstyrelsen i Nationell Arbetsgrupp matallergi som är en del regionernas nationella system för kunskapsstyrning inom hälso- och sjukvården och som finns under nationellt programområde (NPO) för lung- och allergisjukdomar. Myndigheternas samordning av allergifrågor sker delvis via denna grupp. Arbetet inom Nationell Arbetsgrupp Matallergi har varit en viktig del i att utveckla den regionala samordningen och arbetsgruppen har bland annat tagit fram Vårdförloppet om IgE-förmedlad matallergi²⁸.

²⁷ Livsmedelsverket 2018. Slutrapport - Födoämnesrelaterad allergi och annan överkänslighet mot mat – ett problem som kräver ökad kunskap samt lokal och regional samordning. Dnr 2017/00607.

²⁸ Personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Matallergi, IgE-förmedlad. 2023. Nationellt programområde lung- och allergisjukdomar.

Bilaga 2 - Patientresa

Figur 3: Grafisk presentation av en nulägesbeskrivning utifrån ett patientperspektiv hos personer med IgE-förmedlad matallergi²⁹

²⁹ Patientresan togs fram inom arbetet med vårdförloppet om IgE-förmedlad matallergi. SVERIGES REGIONER I SAMVERKAN 2023. Nationellt system för kunskapsstyrning hälso- och sjukvård. Nationellt programområde lung- och allergisjukdomar. Personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Matallergi, IgE-förmedlad.